

Saturácia potrieb poškodených prostredníctvom mediácie v trestných veciach.

Vladimír CEHLÁR

Abstrakt

V úvode článku je prezentovaná oblasť probácie a mediácie na Slovensku s akcentom na trestnú mediáciu. Prostredníctvom ďalšej časti autor poukazuje na možnosti využívania trestnej mediácie z pohľadu restoratívnosti. Samotný odklon a proces mediácie v trestnom konaní vníma ako determinujúci prvok, ktorý by mal primárne saturovať potreby poškodených (obetí) trestných činov. Prostredníctvom príbehu z praxe približuje jednotlivé časti v procese mediácie, ako jeden z možných prístupov. Vo väčšej miere približuje potreby, ale aj alternatívy, ktoré majú dlhodobý trvajúci charakter z pohľadu možnej recidívy nakoľko výsledkom je dohoda vo forme konsenzu medzi obeťou a páchatelom.

Kľúčové slová:

Mediácia. Restoratívnosť. Obeť trestného činu. Obvinený. Odsúdený. Proces mediácie. Mediátor.

1/ Úvod (vznik probácie a mediácie na Slovensku)

V druhej polovici 20. storočia sa v Európe, ale aj na Slovensku začali vo väčšej miere hľadať nové formy spravodlivosti, ktoré by nahradili niektoré tradičné postupy v trestnom konaní. Tieto formy alebo skôr alternatívne riešenia trestných vecí možno charakterizovať: „*Ako špecifické postupy používané alternatívne oproti štandardnému trestnému konaniu a zvláštne formy reakcie na trestnú činnosť, ktoré predstavujú alternatívu k tradičnému trestu odňatia slobody.*“¹ Zámerom alternatívnych prístupov je najmä individualizovať trestný postih. Pozitívom je motivovať páchatelov trestných činov, aby boli aktívni v oblasti zapojenia sa do riešenia trestných vecí za účelom eliminovania vzniknutej škody v prospech poškodeného. Súčasne cieľom bolo aj znížiť preťaženie súdov a orgánov činných v trestnom konaní, vysporiadať sa s nedostatkom kapacity väzníc a vytvoriť účinné formy prevencie kriminality.

Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky v časovom horizonte rokov 2000 až 2003 pripravilo rekodifikáciu trestnoprávných kódexov. Ich filozofickým základom sa stala idea restoratívnej justície. Tento pohľad na trest odňatia slobody nám umožňuje, by sa ukladal

¹ SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P. Alternatívni řešení trestních věcí v praxi. s. 3.

len v nevyhnutnom prípade, ak nie je možné nájsť iné riešenie trestnej veci. Na realizáciu alternatív sa predpokladalo zriadenie Probačnej a mediačnej služby (ďalej len PMS).

Od 01.08. 2001 bolo zriadené na Ministerstve spravodlivosti Slovenskej republiky, sekcii trestného práva, jedno miesto odborného referenta, ktorý mal za úlohu koordinovať prípravu a realizáciu pilotného projektu PMS. Možno konštatovať, že PMS na Slovensku bola budovaná ako centralizovaná služba zohľadňujúca lokálne špecifiká. Zámerom, bolo **jednak posilniť práva poškodených trestnými činmi, pomáhať aktívne pri resocializácii páchatel'a a jeho bezproblémovom návrate do spoločnosti po spáchaní trestného činu, a zároveň pôsobiť výchovne voči celej spoločnosti. PMS na Slovensku sa chcela zaradiť medzi inštitúcie, ktoré budú aktívne pôsobiť v rámci programov prevencie kriminality.**²

V podmienkach Slovenska sa v Trestnom poriadku zaviedol inštitút zmieru. Tým sa vytvoril priestor na to, aby po splnení zákonom predpokladaných podmienok, so súhlasom obvineného a poškodeného, súd resp. v prípravnom konaní prokurátor mohol rozhodnúť o schválení zmieru a zastaviť trestné stíhanie. Jednou z podmienok, ktoré musí obvinený splniť je náhrada škody, ak bola činom spôsobená, alebo urobiť iné opatrenie na náhradu škody alebo inak odstrániť ujmu vzniknutú trestným činom. Pri rokovaní páchatel'a s poškodeným sa využíva mediácia, ako forma riešenia sporu, ktorý vznikol medzi oboma stranami spáchaním trestného činu. Po ukončení a pozitívnom vyhodnotení pilotného programu, bol prijatý zákon č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch, ktorý je účinný od 01.01.2004.

2/ Činnosť probačných a mediačných úradníkov na Slovensku

Probačný a mediačný úradník napomáha tomu, aby trestná vec mohla byť vo vhodných prípadoch prejednaná v niektorom z osobitných spôsobov trestného konania alebo aby mohol byť uložený a riadne vykonaný trest nespojený s odňatím slobody, alebo aby mohla byť väzba nahradená iným vhodným opatrením. Na tento účel probačný a mediačný úradník:

- a) obstaráva podklady týkajúce sa osoby obvineného o jeho rodinnom, sociálnom a pracovnom prostredí,
- b) utvára podmienky na rozhodnutie o podmiennečnom zastavení trestného stíhania alebo schválení zmieru,

² Vyhodnotenie pilotného projektu PaM na Slovensku. 2002. Autor: Ministerstvo spravodlivosti SR

c) uskutočňuje úkony na účely uzavretia dohody medzi poškodeným a obvineným o náhrade škody, ktorá vznikla trestným činom, alebo na účely odstránenia ujmy, ktorá vznikla trestným činom,

d) vykonáva dohľad nad správaním obvineného v priebehu skúšobnej doby a kontrolu výkonu trestov nespojených s odňatím slobody,

e) uskutočňuje pri výkone probácie a mediácie ďalšie úkony v trestnom konaní.

Probačný a mediačný úradník na základe rozvrhu práce uskutočňuje v rámci svojej pôsobnosti úkony na základe rovnopisu právoplatného rozhodnutia súdu, z ktorého vyplýva povinnosť vykonať probáciu, alebo na základe písomného pokynu predsedu senátu, samosudcu a v prípravnom konaní prokurátora. Vo vhodných prípadoch v oblasti mediácie uskutočňuje úkony aj bez takého pokynu, najmä z podnetu poškodeného alebo obvineného, pričom o tom probačný a mediačný úradník bez zbytočného odkladu písomne informuje príslušný orgán činný v trestnom konaní; na vykonanie mediácie je potrebný písomný súhlas predsedu senátu alebo samosudcu a v prípravnom konaní prokurátora.

Pri výkone probácie a mediácie je probačný a mediačný úradník oprávnený získavať informácie a poznatky o osobe obvineného a stanoviská poškodeného, ktoré sú významné pre rozhodnutie súdu alebo prokurátora.

Po prijatí zákona o probačných a mediačných úradníkoch Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky prostredníctvom okresných súdov začal realizovať výberové konanie na pozíciu probačného a mediačného úradníka. (ďalej len „PaMú“).

PaMú je zamestnancom súdu, má právo nahliadať do spisov, kontrolovať plnenie uložených opatrení u odsúdeného, zisťovať rodinné, sociálne, pracovné pomery páchatel'a, organizovať stretnutia páchatel'a a poškodeného, realizovať mediácie, spracovávať dohody, ktoré uzatvorí páchatel' a poškodený. Zároveň spolupracuje so štátnymi a neštátnymi subjektami pri riešení konkrétnych sociálnych problémov páchatel'a ale aj poškodeného. Môže si žiadať od zamestnávateľa a od školy posudky na páchatel'a. Práca probačného a mediačného úradníka sa sústreďuje na dve oblasti činnosti – probáciu a mediáciu.³

3/ Oblasť probácie

Probáciu vykonáva PaMú okresného súdu, v ktorého obvode má pobyt obvinený alebo odsúdený, ktorému bol uložený probačný dohľad.

³ Zákon číslo 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch

☒ Ako vnímať probáciu v trestnom práve?

Slovo probácia je odvodené z latinského výrazu „probare“ – čo znamená skúšať, overovať, (alternatíva uprednostnená pred prísnejším trestom, resp. má prevenčný charakter, ktorého kroky sú cielené a minimalizujú dôsledky trestného konania, chráni spoločnosť a vytvára priestor pre obv., ods. na nápravu svojho protizákonného správania, je zameraná na dohľad a kontrolu). V podmienkach SR možno probáciu v trestnom konaní zadefinovať aj ako určitý druh dohľadu nad obvineným, odsúdeným za účelom znižovania opätovnej trestnej činnosti, má udržiavací charakter, t.j. udržať páchatel'a v spoločnosti a zabezpečiť kontrolu plnenia uložených povinností a obmedzení.

K samotnému pojmu probácia existujú rôzne definície, podľa Inciardiho⁴ „je probácia podmienený trest, ktorý ukladá podmienky pobytu na slobode a zachováva súdu právo zmeniť podmienky trestu alebo uložiť nový trest, ak páchatel' poruší podmienky“. Pojem probácia sa podľa uvedeného autora používa na označenie stavu, systému a procesu. Probácia ako stav označuje unikátny charakter postavenia podmiennečne prepusteného odsúdeného – nie je ani slobodným občanom, ani vo výkone nepodmiennečného trestu. Probácia ako systém je organizačnou súčasťou výkonu spravodlivosti tak, ako ju stelesňuje orgán či organizácia, ktorá dohliada na probáciu. Ako proces označuje probácia súbor funkcií, činnosti a služieb, ako je spracovanie hlásenia pre súdy, dohľad nad podmiennečne prepustenými odsúdenými a poskytovanie služieb.⁵

☒ Probáciu môžeme rozdeliť na :

- a) činnosť v prípravnom konaní, pred rozhodnutím súdu,
- b) činnosť po rozhodnutí súdu, prokuratúry, (parole).

Samostatná a jednoznačná definícia probačnej činnosti neexistuje. Ústav pre výskum interregionálnej kriminality a spravodlivosti Organizácie spojených národov (United Nations Crime & Justice Research Institute „UNICRI“), v Príručke pre probačné služby a v Smerniciach pre probačných manažérov, Rím – Londýn 1989 definuje probáciu ako: „konanie súdu, kde páchatel' je odsúdený na obdobie kontroly a dozoru v spoločnosti“. Preto možno povedať, že to, čo spadá pod probačné aktivity, závisí predovšetkým v značnej

⁴ INCIARDI, J.: Trestní spravedlnost. Ústavní principy trestního práva, trestního řádu a nápravné výchovy. s. 669.

⁵ INCIARDI, J. : Trestní spravedlnost. Ústavní principy trestního práva, trestního řádu a nápravné výchovy. s. 669.

miere od povahy a štruktúry trestných kódexov. Probáciu vo všeobecnej rovine možno vnímať ako konanie súdu, prokuratúry, kde páchatel' je obvinený alebo odsúdený na obdobie kontroly a dozoru v spoločnosti.

Pri takomto zadefinovaní probácie nám vznikajú **tri základné oblasti**, ktoré sú relevantné pre aplikačnú prax.

☑ **Do prvej oblasti patrí „mandát“** probačného a mediačného úradníka, na základe ktorého môže vykonávať probačnú činnosť. Vznik mandátu musí byť od kompetentného a rozhodujúceho orgánu, ktorý ho vydal formou **„uznesenia“** alebo **„rozsudku“** tak, aby bol jasný a jednoznačný pre probačného úradníka ale aj pre obvineného, resp. odsúdeného. Ide o vyjasnenie postavenia probačného úradníka v tomto procese, ktorý musí vysvetliť (poučiť) obvineného (odsúdeného), čo môže od neho očakávať a čo nie. Táto časť je z pohľadu vyjasnenia postavenia obvineného (odsúdeného) dôležitá a pomáha obom stranám vytvoriť profesionálny vzťah počas probácie, ktorý môže *napr. pri podmienenečnom odklade výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom trvať maximálne 5 rokov a až na 10 rokov*, ak ide o trest zákazu účasti na verejných podujatiach. Počas tohto obdobia probačný úradník má mandát na spracovanie probačného programu, ktorého obsahom o.i. je spolupráca so sociálnymi inštitúciami, ktoré by mali participovať *napr. na hľadaní vhodného zamestnania pre obvineného (odsúdeného), sprostredkovať rekvalifikáciu, byť nápomocný pri vybavovaní invalidného dôchodku a pod.*

☑ **Pod probačný program možno začleniť** aj aplikáciu uložených povinností a obmedzení v rámci krátkodobého a dlhodobého cieľa. Mandát v tomto ponímaní znamená mať určitú **moc** nad obvineným (odsúdeným), ktorá pozostáva v spracovaní správ pre prokurátora alebo sudcu, čo môže výrazným spôsobom ovplyvniť ďalší priebeh probácie. Samotná správa môže byť pozitívna za účelom osvedčenia sa obvineného (odsúdeného) v probácii. Okrem uvedeného jej obsah môže pozostávať z návrhu na zníženie probačných opatrení. V prípade negatívnych poznatkov o obvinenom (odsúdenom), spracuje probačný úradník správu formou návrhu na premenenie podmienenečného trestu na nepodmienečný trest odňatia slobody, alebo návrh na rozšírenie probačných opatrení, uložených povinností a obmedzení a pod.

☑ **Druhá oblasť je špecifická tým, že je zameraná na kontrolu a dozor**, čo je primárnou úlohou činností probačného a mediačného úradníka. Čiže, probačný a mediačný úradník je v rámci tohto procesu povinný dozerať na obvineného (odsúdeného), aby akceptoval uložené povinnosti a obmedzenia, ktoré mu boli uložené „uznesením“ alebo „rozsudkom“. Pod

pojmom „**dozor**“ v tomto procese sa podľa Tokijských pravidiel myslí „znižovať opätovnú trestnú činnosť a pomáhať páchateľovi pri jeho integrácii do spoločnosti tak, aby sa minimalizovala pravdepodobnosť návratu k trestnej činnosti“ (príloha č. 10.1).⁶ V rámci tejto oblasti by mal probačný a mediačný úradník vedieť rozlíšiť termín „**dohľad**“ od „**kontroly**“.

V Európskych odporúčaníach pre komunitné sankcie a opatrenia sa termín „**dohľad**“ odlišuje od termínu „**kontrola**“. Pojem „**dohľad**“ obsahuje predovšetkým pomocné aktivity riadené stanoveným orgánom alebo v jeho mene, ktorých cieľom je udržať páchateľa v spoločnosti, tak aj aktivity, ktoré zabezpečujú, že páchateľ dodržiava všetky stanovené podmienky a povinnosti.⁷

☑ **V priebehu „kontroly“** probačný a mediačný úradník predovšetkým zisťuje plnenie uložených povinností a obmedzení zo strany obvineného (odsúdeného), resp. participuje na ich aplikácii. Napríklad v prípade uloženej povinnosti spočívajúcej najmä v príkaze podrobiť sa v súčinnosti s probačným a mediačným úradníkom alebo iným odborníkom programu sociálneho výcviku alebo inému výchovnému programu a pod. V prípade ich neplnenia, probačný a mediačný úradník, o.i. formou „úradného záznamu“ písomne upozorní obvineného (odsúdeného) na možné dôsledky, ktoré budú nasledovať pri opätovnom nerešpektovaní – neplnení uložených povinností a obmedzení. Túto časť probácie možno považovať za náročnú, nakoľko ide o proces, kde obvinený (odsúdený) by nemal byť pasívny ale aktívny z viacerých aspektov. Inou a dôležitou časťou probácie je hľadanie zdrojov za účelom zabezpečenia základných životných potrieb obvineného (odsúdeného), získanie zamestnania (brigády), zabezpečenie si zdroja obživy. Probačný a mediačný úradník by mal pozitívne viesť obvineného (odsúdeného) k plneniu jednotlivých cieľov v rámci probačného programu tak, aby sa zvyšovala kvalita jeho života v spoločenskom i rodinnom živote. Dôležitým a opodstatneným znakom týchto činností je **motivácia** (sústavná), ktorá by obvineného (odsúdeného) uspokojovala a pomáhala zvládať životné situácie, ale aj uložené povinnosti a obmedzenia v priebehu probačného dohľadu.

☑ **Na základe uvedeného**, by sme mohli hľadať určitý druh rovnováhy medzi **starostlivosťou** o páchateľa a **kontrolou** páchateľa, nakoľko touto problematikou sa má probačný a mediačný úradník zaoberať vo svojej každodennej práci. Táto oblasť v „Príručke probačných služieb“ a v „Smerniciach pre probačných odborníkov a manažérov, Rím –

⁶ Štandardné minimálne pravidlá Organizácie spojených národov pre mimoväzobné opatrenia (Tokijské pravidlá) (Rezolúcia valného zhromaždenia 45/110, 14. December 1990)

⁷ Odporúčanie Rady Európy č. R(92)16 o Európskych pravidlách pre používanie trestov a opatrení, vykonávaných v rámci spoločnosti (Výbor ministrov, 19. Október 1992)

Londýn 1998, s.130“ je prezentovaná ako najviac problémová, nakoľko probační pracovníci narážajú na konfliktnú situáciu pri plnení týchto úloh. „**V podstate ide o rozsah, v akom sa má na probáciu pozerat', či ju vnímat' ako organizovanie sociálnej práce alebo ako nástroj na dohľad a kontrolu.**“ Táto problematika je viac rozobraná v materiály OSN, v Komentároch k štandardným minimálnym pravidlám OSN k mimoväzobným opatreniam (Tokijské pravidlá), New York 1993, kde sa o.i. uvádza, že na jednej strane má dohľad kontrolnú funkciu, ktorá má povzbudiť páchateľa, aby už nevykonával trestnú činnosť. Na druhej strane, má dohľad sociálnu a pomocnú funkciu a pomáha páchateľovi integrovať sa do spoločnosti. Tieto ciele dohľadu sa odrážajú v dvoch prípadoch. **Viac kontrole orientovaný prístup** sa sústreďuje na zodpovednosť páchateľa voči spoločnosti. Druhý, **viac pomocne orientovaný prístup** sa sústreďuje na prekonávanie problémov, ktoré by mohli spôsobiť ďalšie previnenie ale aj práca s obeťou a poškodeným. Pri aplikácii probačného dohľadu probačný a mediačný úradník „**napätie**“, ktoré vzniká medzi starostlivosťou o obvineného (odsúdeného) a kontrolou plnenia uložených povinností a obmedzení, by mal vnášať rovnováhu medzi tieto prístupy. Predovšetkým oblasť sociálnej pomoci obvineným (odsúdeným), by mala byť viac zameraná v rámci kooperujúcej činnosti aj so sociálnym kurátorom, sociálnym pracovníkom, charitatívnymi spoločnosťami, občianskymi združeniami atď. Podľa môjho subjektívneho názoru a osobných skúseností, takáto flexibilnejšia spolupráca by mohla fungovať aj na báze určitých mentorov. Títo by boli nápomocní obvineným (odsúdeným) napríklad pri podmienenečnom prepustení z VTOS (parole), kde súd nariadil probačný dohľad a uložil povinnosti zamestnať sa, platiť zameškané výživné, resp. uhradiť spôsobenú škodu obeti (poškodenému), a pod.

☒ **Do tretej oblasti probácie spadá miesto jej konania**, kde sa probačné opatrenia, resp. uložené povinnosti a obmedzenia realizujú. Ide v podstate o to, že probačné aktivity sa vykonávajú len u obvineného (odsúdeného), ktorému bol uložený probačný dohľad na slobode v rámci podmienenečného alebo alternatívneho trestu. Napríklad pri treste povinnej práce, to môže byť mesto, obec, právnická osoba zaoberajúca sa vzdelávaním, charitatívnou činnosťou atď.

☒ **Aké výhody nám prináša probácia a alternatívne tresty?**

- odsúdený, obvinený sa stáva aktívny pri odstraňovaní spôsobenej ujmy obeti,
- možnosť práce s obeťou, poškodeným,
- aktívne pristupuje k plneniu uložených povinností a obmedzení,

- odsúdený neprichádza o zamestnanie, (spoločenský záujem),
- nižšie náklady štátu na výkon trestu,
- trest vykonávaný na slobode,
- nedochádza k narušeniu rodinných a sociálnych väzieb,
- priestor na nápravu, náhradu škody,
- prevencia v rámci uložených povinností a obmedzení,
- k zahladeniu trestu dochádza ich vykonaním, čistý výpis registra trestov (napr. trest domáceho väzenia, trest povinnej práce ...),
- možnosť okamžitého začlenia do spoločnosti po odsúdení a pod.

☑ **Metódy a prístupy využívané v procese probácie**

Vieme, že primárnou funkciou probačného a mediačného úradníka v procese probácie je dozerat' a kontrolovať obvinených (odsúdených) na plnenie uložených povinností a obmedzení. Aby sme mohli v empirickej praxi dosiahnuť tento hlavný cieľ dohľadu a kontroly, je potrebné si povedať niečo o spôsobe využívania týchto metód a prístupov. V odbornej literatúre, ale aj v pracovnom materiály, ktorý bol spracovaný odborníkmi z Belgicka sa poukazuje na to, ako dosiahnuť hlavný cieľ dohľadu, čo robiť za účelom možného zníženia recidívy, a aké kroky realizovať v súvislosti s integráciou páchatel'a do spoločnosti. Aby sa dosiahol želaný cieľ, je pre probačného a mediačného úradníka potrebný základný metodologický rámec alebo etický kódex. Ďalej uvádzajú, že probačná prax však zostáva rôznorodá. Probační pracovníci po celej Európe používajú rôzne metódy a prístupy, ktorými sa riadia v ich praxi s jednotlivými páchatel'mi. Z týchto dôvodov sa používajú skôr viaceré metódy v kombinácii ako jedna špeciálna metóda, ktorá by v praxi dominovala. Probační úradníci majú tendenciu konať s rôznym a často aj zároveň špecifickým prístupom k metódam.⁸ Takáto prezentácia je v podmienkach probácie na Slovensku v určitých aspektoch totožná, pričom v niektorých prípadoch oblasť sociálnej pomoci by bolo vhodnejšie riešiť odborníkmi, ako je sociálny kurátor, sociálny pracovník, mentor a pod., v rámci ich profesijných a inštitucionálnych zariadení. Medzi všeobecné zásady, ktoré využíva probačný a mediačný úradník v empirickej praxi možno začleniť: *individualizáciu, cielené vyjadrenie pocitov; kontrolu emocionálnej zaangažovanosti; nestranný prístup; zásadu samourčenia obvineného (odsúdeného); dôvernosť (mlčanlivosť) ako ochrana informácii, ktoré obvinený*

⁸ Ústav pre výskum interregionálnej kriminality a spravodlivosti Organizácie spojených národov (United Nations Crime & Justice Research Institute „UNICRI“, v Príručke pre probačné služby a v Smerniciach pre probačných manažérov, Rím – Londýn 1989, s. 54.

(odsúdený) považuje za dôverné a je etickou povinnosťou probačného a mediačného úradníka;

4/ Mediácia a saturácia potrieb poškodených

Profesia civilného mediátora a probačného a mediačného úradníka vznikla na Slovensku ako reakcia na potrebu riešiť konfliktné situácie mimosúdnu cestou. V súčasnej dobe zaznamenávame zvýšený záujem riešiť konflikty mimosúdnym spôsobom. Ide o situácie, ktoré sa nás týkajú buď priamo alebo okrajovo, v ktorých môžeme byť aj priamymi účastníkmi. Čiže hľadáme možné riešenia, alternatívy za účelom saturácie individuálnych potrieb, záujmov, názorov, postojov alebo na odstránenie škody alebo inej ujmy z pohľadu konfliktu a práva. Viac ako desaťročné skúsenosti v oblasti riešenia konfliktov prostredníctvom mediácie nás viedli k potrebe zodpovedania otázok, ktoré s touto problematikou priamo, či okrajovo súvisia. Súčasnú pozornosť mediácie v podmienkach Slovenskej republiky je v prevažnej miere prezentované odbornou verejnosťou z pohľadu jej právneho zamerania, čiže prostredníctvom civilného a trestného práva. Laická verejnosť oblasť mediácie vníma ako jeden celok, nedochádza k jej deleniu podľa právnych segmentov, ale je akceptovaná skôr ako multifunkčný nástroj na riešenie konfliktov (sporov).

Príbeh z praxe:

§ Ublíženie na zdraví (popis skutku)

Pán Peter žije v spoločnej domácnosti v rodinnom dome so svojou dcérou Evou, ktorá je rozvedená, má tri deti, najstaršie je vo veku 8 rokov. Manželka pána Petra a matka dcéry Evy zomrela pred tromi rokmi na rakovinu. Rodina túto stratu manželky a matky veľmi zle znáša. Jedného rána pri otvorení chladničky Eva zistila, že včerajší nákup, ktorý mala v chladničke je preč a nemá potraviny na raňajky pre svoje tri deti. Obrátila sa na otca, ktorý v tom čase fajčil cigaretu na záhrade, či zjedol tie jogurty a vypil mlieko, ktoré bolo v chladničke. On jej povedal, že áno. V tom dcéra začala vulgárne nadávať otcovi, ktorý ju fyzicky napadol, udrhel rukou Evu do tváre, čím jej zlomil nos a pri páde na zem si zlomila aj zápästie. Tieto zranenia si vyžadovali 21 dní na liečenie, súdny znalec ohodnotil jednotlivé zranenia, vyčíslil bolestné vo výške 986,-Eur. Otec Peter bol trestne stíhaný za prečin ublíženie na zdraví. Prokurátor trestnú vec odstúpil na okresný súd probačnému a mediačnému úradníkovi, aby on oslovil obvineného a poškodenú za účelom možného riešenia prečinu ublíženia na zdraví formou mediácie.

? Zhodnotenie - vnímanie konfliktu z pohľadu laickej ale aj odbornej verejnosti:

Môžeme si položiť otázku, ako vidíme konflikt, čo by sme v súvislosti s mediáciou mali riešiť. V takto predstavenom príbehu sa zhodneme, že cieľom by malo byť uhradenie bolestného vo výške 986,-Eur, ktoré vyčíslil súdny znalec.

? Ako prebiehala mediácia v tomto príbehu?

Probačný a mediačný úradník (ďalej len „mediátor“) po preštudovaní trestného spisu sa rozhodol, že prvé stretnutie s účastníkmi mediácie urobí nepriamym spôsobom. Dôvodom bola skutočnosť, že mediátor nepozná súčasný stav konfliktu, čím chcel predchádzať nežiaducej eskalácii napätia, ktoré bolo medzi obvineným Perom a jeho dcérou Evou.

Mediátor, ako prvého účastníka predvolal poškodenú Evu, aby zistil súčasný stav konfliktu, či náhodou nedošlo k urovnaniu situácie z pohľadu uhradenia škody, aké má požiadavky na obvineného Petra, jej otca, atď.

Poškodená Eva sa dostavila na predvolanie mediátora včas, jej správanie a vystupovanie bolo skôr krčovité, neudržiavala očný kontakt s mediátorom, prevažne pozerala smerom dole, na stoličke sedela len na jej okraji akoby bola už aj na odchode a neustále si stláčala prsty na ruke atď. Táto neverbálna a verbálna komunikácia nebola v súlade s tým, čo v úvode poškodená prezentovala vo vzťahu k skutku, ktorý sa stal, najmä ak sa mala vyjadrovať o náhrade škody, k požiadavkám voči otcovi Petrovi. Pri rozhovore len stroho uviedla, že ona nič nechce, že podpíše všetko, čo jej mediátor predloží, že ona chce mať pokoj s týmto prípadom.

Erudovanosť a schopnosť mediátora čítať verbálne a neverbálne signály, ktoré vysielala poškodená (obeť) trestného činu bol základom toho, aby v procese využil všetky možné teoretické, ale aj praktické skúsenosti v súvislosti s prácou s obeťami trestného činu. V rámci jednotlivých fáz mediácie, mediátor využíval metódu ekleticizmu. Poškodená Eva na základe správnych komunikačných techník začala rozprávať o celej situácii viac. Okrem iného povedala, že jej otec ako prišiel o prácu už druhý rok len pije, že ak je pod vplyvom alkoholu sa jej stále vyhráža, že ju vyhodí aj s deťmi na ulicu, atď. Ekonomická situácia Evy je veľmi zlá, poberá len rodičovský príspevok, výživné na deti jej manžel neposiela, podala na neho aj trestné oznámenie. Tie jogurty, ktoré jej otec Peter zjedol a vypil mlieko bolo jediné čo mala na stravu pre deti na celý deň. Sociálnu dávku mala dostať až na nasledujúci deň, manžel jej výživne opäť neposlal. K svojmu správaniu voči otcovi Petrovi povedala, že bola zúfala, keď

videla prázdnu chladničku a vedľa v izbe jej plakali tri deti, ktoré boli hladné a chceli jesť. To bol dôvod, prečo sa voči otcovi Petrovi správala vulgárne a jedným dychom dodala, že ak otec nepije je veľmi dobrý človek, že vtedy ho má rada ale aj jej deti.

Ako druhého v poradí mediátor predvolal obvineného Petra, ktorého vystupovanie v rámci prvého kontaktu možno hodnotiť ako osobu, ktorá sa cíti byť nevinná. Obvinený Peter svoje konanie videl inak. Pohoršoval sa, že za ťažkú svoju dcéru je trestne stíhaný, ako je to možné, keď ju dal dcére a nie cudziemu človeku, atď. V rámci využitia jednotlivých mediačných a komunikačných techník obvinený sa uvoľnil a z jeho útočného postoja, ktorý mal voči svojej dcére a súdnemu systému začal primerane komunikovať. Okrem iného uviedol, že on je dlhodobo nezamestnaný, že robil celý život vodiča, po smrti manželky nezvládol situáciu a začal piť. Nemá finančné prostriedky, dostáva len sociálnu dávku a občas má brigádu, kde si zarobí peniaze. Čo sa týka bolestného, uviedol, že on nemá finančné prostriedky na to, aby dcére Eve zaplatil bolestné vo výške 986,-Eur. (Chceme dodať, že obvinený je prvýkrát trestne stíhaný.)

Tento príbeh z pohľadu prezentácie mediácie prerušíme, budeme v ňom pokračovať až po priblížení si jednotlivých oblastí, ktoré sú relevantné pre mediátora z viacerých aspektov. **Za nebezpečné a rizikové považujeme,** ak bez nasledujúceho odborného poznania by mediátor spracoval dohodu v podobe, ako navrhovala poškodená, aby mala pokoj, a aby trestné konanie bolo ukončené.

Otázky na prehodnotenie súčasného stavu:

- ? Je dôležité, aby mediátor bol expertom a dôkladne ovládal metódy a techniky práce?
- ? Môžeme v takomto prípade hovoriť o saturácii potrieb poškodených?
- ? Nejde tu o rezignáciu poškodeného, ktorá nemá nič spoločné s mediáciou a restoratívnosťou?
- ? Je etické, ak by takáto mediácia bola ukončená?
- ? Hrozí pri povrchnom prístupe mediátora k zopakovaniu recidívy?

Aby sme sa čo najefektívnejšie zamerali na hlavný cieľ tohto článku, považujeme za nevyhnutné mať dostatočné vedomosti z oblasti komunikácie, konfliktov a mediácie ako takej. Komunikáciu považujeme za nevyhnutný prostriedok na odovzdávanie a preberanie správ, prejavovanie svojich pocitov, emócií, potrieb, atď. Využívame ju ako metódu, prostredníctvom ktorej prebieha sociálna interakcia medzi klientom a mediátorom, ale aj

v iných profesiách. Poznanie špecifik zručnosti v oblasti verbálnej a neverbálnej komunikácie považujeme za potrebnú súčasť toho, čo by mal ovládať mediátor, ak náplňou práce je riešenie konfliktov a sporov. Asociácia mediátorov Slovenska popisuje mediátora ako dôležitý subjekt v rámci mediácie, ktorý ako kvalifikovaný odborník pre oblasť *komunikácie* a riešenie sporov je stranám nápomocný pri riešení ich sporu. Aj tento príklad potvrdzuje, že oblasť komunikácie je nevyhnutnou súčasťou každého profesionála, ktorý by mal vedieť čítať a rozpoznávať rôzne signály verbálnej a neverbálnej komunikácie, aby následne mohol efektívnejšie riešiť oblasť konfliktov.

Ak sa zamyslíme nad pojmom konflikt a poviňujeme o tom, či sme ho niekedy zažili, pravdepodobná odpoveď bude, že každý z nás v každej fáze svojho života prežil nejaký konflikt, či už v detstve s druhým dieťaťom (rovesnícky), alebo voči rodičom, kde naše správanie nebolo v súlade s ich predstavami, atď. Ani ako dospelí jedinci sa slovu konflikt nevyhneme, je to len na nás, na našich zručnostiach, schopnostiach a záujme, či chceme riešiť konflikt a akým spôsobom. Bežné laické riešenie má svoje opodstatnenie, nakoľko pri ňom v prevažnej miere využívame vzorce správania prevzaté od svojich rodičov, známych, ale aj získané v priebehu nášho života. Křivohlavý v predslove svojej knihy „Konflikty medzi lidmi“ popisuje, koľko pravdy mal jeho kamarát, keď mu hovoril, že život človeka je vlastne nepretržitý reťazec konfliktov. Ak sa dvaja nedokážu dohodnúť, kde sú narušené vzťahy do takej miery, že vzájomná komunikácia je nemožná (nebezpečná), tam vidíme priestor, možnosť nástupu tretej strany v podobe mediátora, ktorý je nezávislý a nestranný.⁹

☑ **Pojem konflikt** v nás spravidla evokuje niečo negatívne, čomu sa v bežnej životnej situácii snažíme vyhnúť, nedať svojim správaním podnet, aby takéto konfliktné správanie vzniklo, aby sme sa nestali jeho účastníkom, ale existujú aj opačné situácie. V tejto súvislosti možno povedať, že ide o osobné poznanie, ktorého súčasťou môžu byť bežné medziľudské vzťahy, ktoré prinášajú konfliktné situácie. Z tohto pohľadu a životného štýlu, môže ísť o konflikty sociálno-ekonomického, sociálno-kultúrneho, sociálno-politického rozdielu, ale aj konflikty marginalizovaných skupín s majoritou, konflikty zamestnávateľa a zamestnanca a podobne. Z celej tejto palety možných zdrojov konfliktov, ktoré vznikajú v každodennom živote ako interakcia rôznych predstáv, názorov, postojov a záujmov. Sú prevažne prezentované minimálne dvoma odlišnými, navzájom sa vylučujúcimi možnosťami, majú

⁹ KŘIVOHLAÝ, J. 2002. *Konflikty medzi lidmi*. 2. vyd. Portál. 2002. 192 s. ISBN 80-7178-642-X

spravidla antagonistický charakter. Mediátor by mal ovládať aj tieto aspekty konfliktu. V ďalšej časti si túto oblasť priblížime v súvislosti s trestným činom a restoratívnosťou.

☑ Základné princípy pre používanie programov restoratívnej justície v trestných veciach.

Na posilnenie právneho postavenia trestnej mediácie sa v čase 26.-27. novembra 2008 konal v Omšeni (Slovenská republika), v poradí 4. *Seminár na podporu a posilnenie súdnych kapacít v oblasti trestných vecí*. Projekt bol vedený pod číslom SK/06/IB/JH/02/TL, kde sa belgickí experti, ako Hans DOMINICUS - Federálne ministerstvo spravodlivosti Belgicka, Michaël DANTINNE - Univerzita Liège, profesor kriminológie, Denis VAN DOOSSELAERE - Univerzita v Liège, psychológ a kriminológ, lektor Fakulty Psychológie a Kriminalistického ústavu a Leo MULLENDER - Federálne ministerstvo spravodlivosti Belgicka, právny poradca, vedúci projektu za belgickú stranu, zhodli o. i. v definovaní trestnej mediácie. Uviedli, že: *„mediácia je alternatívnou a neautoritatívnou formou mimosúdneho riešenia sporov medzi obvineným a poškodeným, jej cieľom je spoločné hľadanie vyhovujúceho a obojstranne uspokojivého riešenia, ktorým sa zmierni alebo zníži aktuálne existujúci konflikt prostredníctvom vzájomnej komunikácie“*. (Seminár, 2008). Prostredníctvom záverečnej správy k predmetnej konferencii zo dňa 17. júla 2009, ktorá bola spracovaná Ministerstvom spravodlivosti Slovenskej republiky a partnerom za členský štát únie, Federálnym ministerstvom spravodlivosti Belgicka, boli prijaté závery a odporúčania v oblasti mediácie.

Aliancia nevládných organizácií pôsobiacich pri OSN v oblasti prevencie kriminality a trestnej justície formulovala pracovnú definíciu restoratívnej justície a jej možnosti nasledovným spôsobom: *„Restoratívna justícia je proces, pri ktorom všetky strany majúce účasť na určitom trestnom čine sa stretávajú spoločne za účelom kolektívneho posúdenia, ako vyriešiť nepriaznivé následky trestného činu a jeho budúce dôsledky“*¹⁰

☑ Zeher¹¹ ako autor knihy *„Úvod do Restoratívni justice“* a zakladateľ týchto ideí, prináša ucelenú a podrobnú informáciu o restoratívnosti z pohľadu obnovujúcej spravodlivosti. Určite v nej nedostaneme jasné a jednoznačné odpovede, ktoré by sme očakávali, ale poskytne nám nové pohľady, podnety a skúsenosti, ako by sme mohli spravodlivosť uplatňovať. Zehr (2003, s. 8) konštatuje, že: *„Hlavným účelom restoratívnej*

¹⁰ KARABEC, Z. et al. 2003. Probační a mediační služba v ČR. (Rukopis)

¹¹ ZEHR, H. 2003. *Úvod do restoratívni justice*. Praha. 2003. Združenie pre probáciu a mediáciu v justícii.

justície nie je znížiť recidívu. Restoratívne programy sú často v snahe získať uznanie prezentované a vyhodnocované ako spôsoby znižovania opakujúcej sa trestnej činnosti. Možno konštatovať, že existujú dobré dôvody myslieť si, že programy restoratívnej justície recidívu znižujú. Výskum zatiaľ, i keď sa sústredil hlavne na mladistvých páchatel'ov, prináša v tejto oblasti celkom povzbudivé výsledky. Aj napriek tomu, zníženie recidívy nie je dôvodom existencie restoratívnych programov, ide len o vedľajší účinok. Restoratívna justícia je správna vec, ktorú je treba správne robiť. Mali by sme sa zaoberať obeťami a reagovať na ich potreby, páchatelia by mali byť zapojení do procesu, nepozerať na to, či páchatel'ovi dôjde, o čo tu ide a či dosiahneme zníženie recidívy.“ Takýto pohľad na konfliktné udalosti a spáchaný trestný čin je špecifický a preto nemôžeme určiť jeden univerzálny restoratívny program, či techniku.

Pokračovanie v príbehu z praxe:

§ Ublíženie na zdraví (priebeh mediačných stretnutí s poškodenou, páchatel'om a záver)

Prvky restoratívnosti boli mediátorom v rámci procesu mediácie v plnej miere akceptované a využité, konflikt bol videný v širších súvislostiach, mediátor dokázal dekódovať prejavy komunikácie, ktoré boli prezentované poškodenou Evou a páchatel'om Petrom. Dôležitým faktorom bol signál poškodenej, kde v úvode mediácie rezignovala. Mediátor v tejto pozícii by sa mal pokúsiť reagovať na skutočné potreby obeti, aby nešlo len o dočasný ale podľa možnosti o trvalý stav saturácie potrieb. Tento stav možno dosiahnuť len prostredníctvom vhodne postavených otvorených otázok tak, aby obeť bola stimulovaná a nemohla odpovedať na ne slovom áno, nie. Poškodená Eva, okrem toho, čo je napísané v zápisnici vyšetrovacieho spisu priblížila celú atmosféru pred konfliktom, počas konfliktu a po konflikte. Súhlasila s tým, aby mediátor pri ďalšom stretnutí mohol povedať jej potreby a požiadavky, ktoré boli v rámci rozhovoru prezentované a súhlasila so spoločným stretnutím s páchatel'om Petrom.

Na druhom stretnutí došlo k spoločnému stretnutiu poškodenej Evy s páchatel'a Petrom, kde im mediátor preformuloval informácie, ktoré mu pri individuálnom stretnutí povedali. Potom urobil rekapituláciu poznaného stavu, k čomu sa vyjadrovali jednotliví účastníci mediácie. Jednotlivé pozície poškodenej a páchatel'a boli navzájom rešpektované, neskákali si do reči, zapisovali si poznámky ak druhý hovoril, aby potom mohli reagovať na povedané. Ich komunikácia vždy prebiehala prostredníctvom mediátora. Týmto spôsobom prebiehali jednotlivé fázy mediácie až do okamihu, keď jednotlivé strany boli schopné a ochotné navzájom komunikovať. Keďže komunikácia medzi páchatel'om a poškodenou bola zlá, v rámci mediácie sa dozvedeli o sebe nasledovné:

Poškodená Eva sa dozvedela, že jej otec veľmi zle znášal smrť manželky, potom bol ešte prepustený z práce, bol zvyknutý sa finančne postarať o rodinu, ale keď sa mu to nedarilo, začal piť. Taktiež sa dozvedela, že jej otec Peter po roku neúspešného hľadania zamestnania chcel spáchať samovraždu, ale náhodný turista mu zachránil život. Svoju neschopnosť nájsť si prácu a postarať sa o rodinu považoval za osobné zlyhanie.

Páchateľ Peter sa zas dozvedel v rámci mediácie, že jeho dcéra je rozvedená, že nie je pravdou to, čo hovorila, že jej manžel pracuje v zahraničí. Ďalej Peter sa prvý krát dozvedel na mediácii okolnosti, prečo mu dcéra vynadala, že zjedol jedinú stravu, ktorú mala pre deti v chladničke. Taktiež nevedel, že jej manžel jej neplatí výživné na tri deti, ktoré mal súdom určené vo výške 430,-Eur. Požiadavku poškodenej Evy, aby sa prihlásil na protialkoholické liečenie privítal veľmi pozitívne. K tomu dodal, že potreboval v tomto smere pomoc, ale sám nemal odvahu sa liečiť. Je rád, že dcéra ho má naďalej rada, že pre ňu a vnúčatá urobí všetko, aby boli už len šťastní.

Záver mediácie:

Výsledkom mediácie bola spísaná dohoda medzi poškodenou Evou a páchatelom Petrom, kde poškodená nepožadovala náhradu škody bolestného vo výške 986,-Eur, nakoľko vedela, že jej otec nemá peniaze. Za účelom saturácie svojich potrieb poškodená požadovala, aby páchatel (otec) Peter sa podrobil ústavnému protialkoholickému liečeniu. Číže mediácia bola zameraná na budúcnosť. Podľa vyjadrenia poškodenej Evy, jej otec je veľmi obetavý a dobrý muž, pokiaľ nepije. V dohode bola spísaná požiadavka poškodenej, že za dostačujúce k náhrade škody považuje to, že ak obvinený (otec) Peter sa podrobí ústavnej protialkolickej liečbe. Predmetná mediácia bola ukončená podmieneným zastavením trestného stíhania so skúšobnou dobou v trvaní 12 mesiacov. Pred spísaním záverečnej správy na obvineného Petra, po uplynutí skúšobnej doby bola predvolaná aj poškodená, aby sa vyjadrila k súčasnemu stavu, či Peter akceptoval požiadavku, či požíva alkohol, resp. či sa neopakujú situácie, kde jej bolo ublížené na zdraví. Poškodená uviedla, že je veľmi rad, že nakoniec mediácia dopadla podmieneným zastavením trestného stíhania, otec absolvoval liečenie, chodila mu na návštevy aj s deťmi. Jej otec Peter je abstinent, zamestnal sa, pracuje ako šofér na výstavbe diaľnice. Rodinné vzťahy sa zlepšili, ich komunikácia je ešte lepšia ako pred spáchaním trestného činu.

Pri spracovávaní záverečnej správy bol prítomný aj obvinený Peter, ktorý predložil doklady o absolvovaní ústavného liečenia. Povedal, že je pyšný na svoju dcéru, že takto mu pomohla a kvalita jeho života je teraz oveľa lepšia, má radosť zo života.

Tento príbeh nám naznačil jednu z možností, ako môže prebiehať mediácia, ak máme erudovaného mediátora, ktorý vo svojej práci používa prvky restoratívnosti z pohľadu saturácie potrieb poškodených. Nie vždy musí ísť len finančnú náhradu, ale alternatív je veľa, len je potrebné ich správne nastaviť a aplikovať v bežnej praxi. Za tým účelom si v ďalšej časti povieme aj o princípoch restoratívnosti, ktoré majú svoje opodstatnené miesto v procese mediácie.

☒ **Samotný smer restoratívnosti možno vidieť prostredníctvom nasledujúcich princípov a hodnôt:**

- a) **Rešpekt** - je jednou z kľúčových hodnôt, ktorá je prejavovaná nielen k osobe poškodeného (obeti) a ďalším postihnutým osobám, ale taktiež i k páchatelovi.
- b) **Zodpovednosť** - v tomto prípade páchatel trestného činu preberá zodpovednosť za spôsobenú škodu (ujmu) a restoratívny proces posilňuje jeho motiváciu k náprave – obnove narušených vzťahov.
- c) **Dialóg** - všetky programy a techniky restoratívnej justície sú založené predovšetkým na rôznych formách dialógu medzi účastníkmi konfliktu, ktorý vznikol medzi poškodeným a páchatelom alebo komunitou.
- d) **Participácia** - predovšetkým restoratívna justícia sa usiluje o to, aby do riešenia konfliktu boli zapojení všetci účastníci trestného činu, ich zástupcovia. Samotné riešenie konfliktu – udalosti je v rukách tých, ktorých sa týka a nie v rukách formálnej autority.
- e) **Vyváženosť** - medzi priority restoratívnej justície možno zaradiť získanie rovnováhy v komunite. V podstate ide o vyváženie záujmov zúčastnených a hľadanie riešenia, ktoré bude prijateľné pre zúčastnené strany.
- f) **Dobrovoľnosť** - z pohľadu restoratívnej justície to znamená, že participácia účastníkov na riešení konfliktu „trestného činu“ je vždy založená na báze dobrovoľnosti, čiže nemôžu byť k tejto činnosti donútení žiadnou autoritou.
- g) **Pospolitosť** (spoluúčasť) - cieľom restoratívnej justície je vždy zapojiť členov komunity, kde obeť a páchatel žijú. V tomto smere trestný čin sa nevníma ako oddelený a izolovaný akt, ktorý by mal byť len súkromnou záležitosťou jeho aktérov.
- h) **Individualita** - ide o rešpektovanie jedinečnosti každého človeka, ktorá z pohľadu restoratívnej justície je vždy vyvažovaná vo vzťahu k pospolitosti.

☒ **Definícia „restoratívnosti“** je podľa nášho názoru determinovaná aj empirickou praxou a dlhoročnými skúsenosťami, ktoré boli prezentované aj expertmi z Belgicka (seminár, 2008), ktorí konštatujú nasledovné: „*Naše niekoľkoročné skúsenosti s mediáciou nás postupne priviedli k vytvoreniu pracovnej definície. Restorácia, to nie je totožný pojem*

ako - dostať sa späť do východiskového bodu. Restorácia je niečo iné ako **oprava**, návrat k situácii, ako to bolo pred spáchaním trestného činu. V tomto význame, trestné činy sú vlastne neopraviteľné. Zanechávajú stopy, našťastie nie vždy rovnako dramatické, ale aj napriek tomu sa niečo v živote zmení. Je nešťastím, keď človek nepochopí, že sa to nezmení ani vtedy, ak sa z obete stane páchatel'. Restorácia sa nemôže redukovat' na finančnú náhradu škody. Podľa našich skúseností tento prístup spôsobuje, že sa obeť cíti byť predaná, ako keby jej utrpenie a poníženie bolo jednoducho premenené na určitú finančnú čiastku, ktorá je zvyčajne určená vonkajšími kritériami. Keď strany zainteresované na trestnom čine požadujú restoráciu, vyslovujú tým potrebu zmeny ich nastavenia voči trestnému činu a jeho dôsledkom, zmeny pri začleňovaní daných skúseností do svojho života.“ Tieto myšlienky sú podrobnejšie rozvinuté vo Van Garsse, L. (2001) „Op zoek naar herstelrecht. Overwegingen na jaren bemiddelingswer.“

Mediáciu sme opísali aj ako komunikačný proces s viac-menej nepredvídateľným obsahom a výsledkom, to však neznamená, že je to proces bez akejkoľvek orientácie. Definícia restoratívnej mediácie popisuje, že mediácia má byť zameraná na podmienky, ktoré navodzujú zmiernenie, čiže „restoráciu“ (obnovu). V slove „zmiernenie“ sa dá ľahko odhaliť aj spoločenský záujem.

Keď strany zainteresované na trestnom čine požadujú „restoráciu“, vyslovujú tým potrebu zmeny ich nastavenia voči trestnému činu a jeho dôsledkom, zmeny pri začleňovaní daných skúseností do svojho života.¹²

☑ **Ako príklad, chceme poukázať na skúsenosti Belgických expertov (2008)**, ktorí restoráciu prezentujú prostredníctvom niekoľkých charakteristík, ktoré by mali spĺňať minimálne tieto požiadavky:

- a) Jasný, reálny cieľ, ktorý má byť dosiahnutý, subjektívny proces, ktorý dáva zmysel.
- b) Tento proces je relatívne nepredvídateľný čo do dĺžky trvania, jeho obsahu a hĺbky.
- c) Ani závažnosť trestného činu, či výška spôsobenej škody nie sú rozhodujúcimi ukazovateľmi pre zaradenie prípadu do procesu. Veľakrát banálne napadnutia maskujú závažný osobnostný problém v oblasti prispôsobovania sa, zatiaľ čo o niektorých veľmi závažných činoch, z pohľadu trestného práva, sa ľahko diskutuje.
- d) Kvôli nepredvídateľnosti procesu, restoráciu nemožno urýchľovať alebo organizovať podľa vopred dohodnutého cieľa. Zainteresované strany buď pozvanie na stretnutie prijmu, alebo nie.

¹² Seminár, konaný v Omšeni, Slovenská republika, 2008.

- e) Zvláštnosťou je, že restoráciu požadujú súčasne tak zo strany obete ako aj páchateľa. Zo strany páchateľa ide často o zdôvodňovanie napadnutia a jeho dôsledkov, o vysvetľovanie jeho minulosti a jej dopadu na jeho osobnosť.
- f) Pravdepodobne najpovzbudzujúcejším prvkom pozitívneho prístupu celého procesu sú signály rešpektovania druhého. Naozaj nezveličujeme, ak tvrdíme, že preukazovanie úcty (rešpektu) je skutočnou hybnou silou všetkého, čo sa deje v procese restorácie.

Teda, hlavnou úlohou mediátora je vytvorenie prostredia istoty a úcty voči zainteresovaným stranám a to, aby sa tento pocit preniesol aj na vzťahy medzi stranami a tým sa pomohlo odbúrať ich stiesnenosť a obranný postoj. Môžeme skutočne konštatovať, že preukazovanie vzájomného rešpektu medzi zainteresovanými stranami (alebo ich okolím) v konkrétnych situáciách mediácie má za následok neočakávané závažné zvraty v myslení. To sú tie momenty, o ktorých sa hovorí ako o „uzdravovaní“ a oslobodzovaní. Na nešťastie, toto sa nedá zorganizovať, dajú sa len vytvoriť priaznivé podmienky na priebeh tohto procesu mediácie.¹³

☑ **Medzi dôležité aspekty môžeme zaradiť aj dobrovoľnosť**, pričom na prvý pohľad sa zdá, že dobrovoľná účasť na mediácii je samozrejmalá. Povinná účasť by nielen vytlačila autenticitu zo vzájomnej komunikácie, ale by ohrozila aj legálne právo zúčastnených strán. Toto je jasné, čo sa týka obete. A navyše povinnosť zúčastňovať sa by mohla spôsobiť sekundárnu viktimizáciu (nechceme ju opäť nechať prežívať nepríjemnú skutočnosť trestného činu). Z pohľadu páchateľa, nútenou účasťou by sme sa dostali mimo právny rámec. Ak naozaj chceme dosiahnuť jeho úprimnú, skutočnú ľútosť, ťažko si ju môžeme vynucovať. Preto podľa medzinárodných aj národných smerníc sa predpokladá, že mediátori budú starostlivo informovať svojich klientov o povahe ponuky zúčastňovať sa na mediácii aj o práve túto ponuku odmietnuť na začiatku, alebo v ktorejkoľvek fáze procesu. (ORE č. (99) 19)

Tvorcovia zákonov, aj odborníci z praxe by si mali položiť otázku, či „*alternatívna voľba*“ je skutočne voľba. A opäť tu ide o rovnováhu, záleží od kontextu trestného činu a potreby sociálneho prostredia; niekedy sa nedá vyhnúť určitému (morálnemu) tlaku na zainteresované strany. Ak je niekedy mediácia otvorenou alebo maskovanou časťou trestu alebo uložených podmienok, sme na zlej adrese. **Ak skutočne nepôjde o dobrovoľnú účasť, mediácia bude predstavovať len nástroj na potrestanie a moralizovanie osôb**. Pretože „*vnímaná sloboda účasti*“ je skôr subjektívna záležitosť, mediátori by si mali preveriť

¹³ Metodika, ktorá bola spracovaná Belgickými expertmi na oblasť mediácie. 2008.

u klientov v každom jednotlivom prípade, či nejde len o získanie výhody, ale o skutočnú alternatívu zúčastniť sa alebo nie.

☑ ***Ďalším jasným princípom, priamo naviazaným na definíciu o restoratívnej mediácii v trestnom konaní je dôvernosť informácií*** (zachovanie mlčanlivosti). O tomto sa hovorí vo „všeobecných princípoch“ Odporúčaní Rady Európy. Tento princíp je v našich podmienkach implementovaný aj do zákona č. 550/2003 Z.z. o probačných a mediačných úradníkoch.

K tejto problematike Dolanská uvádza, že: „*Mediáciou sa v zmysle zákona o probačných a mediačných úradníkoch rozumie mimosúdne sprostredkovanie riešenia sporu medzi poškodeným a obvineným. Mediácia je tu chápaná ako špecifická, mimoprocesná metóda riešenia trestnej veci, ktorá naplňa zmysel konceptu restoratívnej justície, v prípadoch tých trestných činov, ktoré sú dôsledkom konfliktného vzťahu medzi páchatelom a obeťou konkrétneho trestného činu. Mediácia medzi poškodeným a obvineným vychádza zo všeobecných zásad a princípov mediácie, jej špecifiká sú však dané kontextom trestného konania, v rámci ktorého sa uplatňuje. Mediácia je tu teda vymedzená v užšom význame, ako býva zvyčajne chápaná, pretože je výslovne viazaná na súvislosť s trestným konaním. Ide teda o činnosť vykonávanú v súvislosti s trestným konaním a smerujúcu k urovnaniu konfliktného stavu vyvolaného trestným činom ako aj k zmierneniu škôd a následkov, ktoré spáchaním trestného činu vznikli.*“¹⁴

Na doplnenie poznatkov uvádzame aj názor Tonyho Marshalla, ktorý vo svojom článku z roku 1996 o restoratívnej justícii kládol dôraz na závažnú úlohu mediátorov. Pre týchto pracovníkov bola potreba nájsť konkrétne riešenie problémov, s ktorými sa stretávali vo svojej každodennej praxi dôležitejšia než teoretické vedomosti. Ak sa pozrieme späť, ako sa vyvíjala mediácia, toto je naozaj správny smer. Mediácia je predovšetkým inšpirovaná praxou a neustálou snahou porozumieť motívom a potrebám ľudí.¹⁵

☑ ***Takéto poznanie a vlastné empirické skúsenosti*** z oblasti restoratívnej mediácie, ale aj tie, ktoré boli získané z poznatkov od iných trestných mediátorov v rámci vzdelávacích aktivít, možno prezentovať tak, že:

¹⁴ DOLANSKÁ, R. 2011. *Postavenie a etické aspekty činnosti probačného a mediačného úradníka*. In Restoratívna spravodlivosť ako výzva. Michančová S. (Ed.) Prešovská univerzita. s. 32 – 41. 2011. 146 s. ISBN 978-80-555-0389-9

¹⁵ MARSHALL, T. F. 1996. *The evolution of Restorative Justice in Britain*. European Journal on Criminal Policy and Research. 1996. 4.4, 21-43

- a) **v restoratívnej mediácii** je ťažko predvídať dĺžku trvania mediačného procesu, obsah a konečný výsledok, ale predovšetkým je to subjektívny - osobný, intímny a svojím charakterom jedinečný proces,
- b) **mediácia v trestnom práve** sa dostáva do antagonistického postavenia voči tradičnému poňatiu súdneho konania, medzi ktorého kvalitami je objektívnosť, transparentnosť, predvídateľnosť a porovnateľnosť.

Špecifikom trestnej (restoratívnej) mediácie je fakt, že trestné právo je v antagonistickom postavení s trestnou mediáciou.

☑ **Na prvý pohľad sa restoratívnosť a trestné právo** predstavuje ako uzavretý systém, založený na racionálnych kritériách, v ktorom ide o redukciu trestného činu na právnu kategóriu a následne trest. V praxi sa stretávame s určitým „kurióznym správaním“ zo strany sudcov a prokurátorov pri posudzovaní krajných medzí vyššie spomínanej racionality. Jeden dáva prednosť morálke, iní sa sústreďujú viac na trestný čin, na očakávania zainteresovaných ľudí, ako bude znieť rozsudok. V motivácii vyneseného trestu nachádzame odraz (očakávaného) vnímania obete, (očakávaného) prania a plnenia očakávaní verejnej mienky. Pri určovaní trestu sa objavuje zvyšujúca a jasná snaha sledovať predstavy konkrétnych osôb hľadajúcich spravodlivosť, keď sa odkazuje na relatívnu závažnosť trestného činu ale aj na špecifické situačné a osobnostné charakteristiky páchateľa, ktoré v priebehu konania vyjdú najavo. A teraz sme sa dostali ďaleko od priameho, prísne racionálneho uplatňovania práva. Môžeme to zdôvodniť na základe princípov samotného justičného systému. Základný princíp **legality** obmedzuje oprávnenosť systému na tú malú časť spoločnosti, ktorá v prísnom zmysle slova vytvára obsah právnych predpisov. Dokonca obmedzuje aj rozsah a povahu toho, čo môže byť z úradnej moci ponúknuté ako kompenzácia. Princíp **subsidiarity** stanovuje trest ako určitý donucovací prostriedok spoločnosti, prostriedok na ochranu života, konečný nápravný prostriedok. Oba tieto princípy nás vedú k záveru, že trestné právo je koncepčne spojené so sebaobmedzovaním. Je jasné, že tento systém nemožno chápať ako hermeticky uzavretú nádobu alebo uzavretý systém rozhodovania. Oba vyššie spomenuté princípy automaticky majú za následok vznik „protikladu“, existenciu sveta, ktorý uniká pred spravodlivosťou. **Princíp legality** má za následok potrebu usmerňovania a narábania s rôznorodosťou problémov a konfliktov, ktoré **nie sú** predmetom právnej úpravy. A toto platí ešte viac pre princíp subsidiarity. Ak je trest, výkon spoločenského nátlaku, považovaný za „nápravu s konečnou platnosťou," potom overovanie tohto princípu sa môže uskutočniť

len za predpokladu veľkého množstva „takýchto náprav“ v danej spoločnosti. (Metodika, 2008).

☑ **Mediácia na Slovensku sa vykonáva len so súhlasom poškodeného a obvineného.**

Ak je obvinený mladistvý, na vykonanie mediácie musí mať probačný a mediačný úradník súhlas jedného zákonného zástupcu. Účasť všetkých zainteresovaných strán na mediácii je dobrovoľná.¹⁶

Mediácia v trestnom konaní môže byť realizovaná z podnetu: zákonného zástupcu mladistvého obvineného, obvineného, poškodeného, vyšetrovateľa, prokurátora, predsedu senátu, samosudcu, právneho zástupcu. Pokyn (súhlas) k mediácii od prokurátora, predsedu senátu alebo samosudcu nesmie smerovať k spôsobu a výsledku vykonávania mediácie.

☑ **Výsledkom mediácie v trestnom konaní môže byť:**

- a) **Podmienečné zastavenie trestného stíhania** - v konaní o prečine, na ktorý zákon ustanovuje trest odňatia slobody, ktorého horná hranica neprevyšuje päť rokov, môže prokurátor so súhlasom obvineného po vznesení obvinenia do podania obžaloby na návrh policajta alebo aj bez návrhu podmienečne zastaviť trestné stíhanie. *V tomto prípade obvinený musí urobiť vyhlásenie, že spáchal skutok, za ktorý je stíhaný, a nie sú odôvodnené pochybnosti o tom, že jeho vyhlásenie bolo vykonané slobodne, vážne a zrozumiteľne. Zároveň musí nahradiť škodu, ak bola činom spôsobená, alebo s poškodeným o jej náhrade uzavrieť dohodu alebo urobiť iné potrebné opatrenie na jej náhradu.*
- b) **Zmier** – v konaní o prečine, na ktorý zákon ustanovuje trest odňatia slobody, ktorého horná hranica neprevyšuje päť rokov, môže prokurátor so súhlasom obvineného a poškodeného rozhodnúť o schválení zmieru a zastaviť trestné stíhanie.

Ak výsledkom mediácie je zmier, obvinený musí vyhlásiť, že spáchal skutok za ktorý je stíhaný, a nie sú odôvodnené pochybnosti o tom, že jeho vyhlásenie bolo vykonané slobodne, vážne a určito. Obvinený musí nahradiť škodu, pokiaľ bola činom spôsobená, alebo urobil iné opatrenia na náhradu škody, alebo inak odstránil ujmu vzniknutú trestným činom a zloží na účet súdu a v prípravnom konaní na účet prokuratúry peňažnú sumu určenú konkrétnemu adresátovi na všeobecne prospešné účely, a táto peňažná suma nie je zrejme neprimeraná závažnosti spáchaného trestného činu a taktiež na majetkové pomery obvineného.

¹⁶ Zákon číslo 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch

☑ **Ľudská dôstojnosť a jej miesto v restoratívnej justícii**

Filozofia restoratívnej spravodlivosti predostiera idey pokory a rešpektu k ľudskej dôstojnosti ako isté etické výzvy. V praktickom živote, pri realizácii mediačného stretnutia, existuje kontinuum reakcií, ktoré sa viac alebo menej môžu približovať k ideálu. Nielen strany bezprostredne zasiahnuté zločinom, ale aj profesionálni probační a mediační pracovníci a pracovníčky sa musia vysporiadať s vnútornou neistotou, ktorú provokujú otázky typu:

- ☐ *Je vôbec mentálne možné oddeliť osobu od jej činov (rešpektovať zločinca ale zavrhnúť zločin)? Alebo ide len o teoretický konštrukt?*
- ☐ *Aký súvis s ľudskou dôstojnosťou a aké praktické dôsledky má zodpovednosť za vlastné skutky?*
- ☐ *Sú si naozaj zúčastnené strany rovné z hľadiska ich ľudskej dôstojnosti?*
- ☐ *Má v sebe predpoklad rovnosti nejaké etické riziká? Môže predpoklad rovnosti niektorú zo zúčastnených strán zvýhodňovať a inej uškodiť?*
- ☐ *Ako dosiahnuť, aby rešpektovanie dôstojnosti páchatel'a nevyvolávalo u obetí dojem, že sa realita spôsobeného zla a nespravodlivosti zľahčuje?*
- ☐ *Dokážeme nájsť spravodlivú mieru záujmu o potreby páchatel'a a potreby obeť? Alebo v rámci mediácie potreby niektorej strany preferujeme? Je vôbec možné zachovať voči zúčastneným stranám postoj nestrannosti a neutrálnosti? (Podľa Dolanskej, 2011).*

Etický princíp **nestrannosti** kladie na mediátora povinnosť zachovať nestrannosť voči všetkým účastníkom. Nestrannosť znamená slobodu od favorizovania (zvýhodňovania) alebo predpojatosti, a to buď v slovách alebo činoch. Nestrannosť zahŕňa záväzok podporovať všetkých účastníkov (na rozdiel od jedného jedinca) v dosahovaní vzájomne uspokojivej dohody a/alebo obojstranne uspokojivého dialógu. Nestrannosť znamená, že mediátor nebude hrať rolu žalobcu ani advokáta. Mediátor má povinnosť zachovať nestrannosť a zároveň predkladať stranám otázky potrebné k tomu, aby zväžili prípustnosť navrhnutých možností riešenia a dialógu. Aktuálna nestrannosť mediátora môže byť ohrozená napr. vtedy ak mal s niektorým z účastníkov mediácie kedykoľvek v minulosti sociálne alebo profesionálne vzťahy. Ak v minulosti poskytoval profesionálne služby obom stranám, nie je dovolené pokračovať v mediácii, pokiaľ sa táto záležitosť neprediskutuje a pokiaľ sa obe strany slobodne nerozhodnú pokračovať v mediácii s daným mediátorom. Aktuálna nestrannosť je tiež otázna vtedy, ak mediátor v priebehu mediácie emočne reaguje na zúčastnené strany (sympatiou alebo antipatiou). Etické dilemy vyvoláva v mediátoroch aj napätie medzi nestrannosťou a pokúšaním predostierať riešenia alebo smerovať proces tak, aby riešenie bolo

férovejšie, spravodlivejšie. Podobne eticky náročné je zvládnuť napätie medzi zachovaním neutrálnosti a poskytnutím potrebnej profesionálnej právnej alebo terapeutickkej rady.

- ❑ *Do akej miery determinujeme potreby obetí a páchatel'ov? Aké potreby sme ochotní akceptovať ako oprávnené?*
- ❑ *Do akej miery zážitky niektorých účastníkov a účastníčok preberú prioritu alebo ovplyvnia potreby iných účastníkov a účastníčok? Kto o tom rozhodne? Aké sú z toho implikácie?*
- ❑ *Môže alebo by malo úsilie o podporovanie uzdravenia a poskytnutie symbolickej reparácie plne nahradiť trest, odplatu alebo väzenia?*¹⁷

Dúfame, že aj tento uhol pohľadu Vám umožní lepšie pochopiť princíp restoratívnosti a proces mediácie s akcentom na saturáciu potrieb poškodeného, ktorá nemusí mať len finančný charakter.

Slovník odborných termínov, ktoré sa používajú v mediácii:

Mediácia (z lat. *mediare* = byť uprostred) - je proces zameraný na úlohy a ciele. Je orientovaná na dosiahnutie výsledkov, nerieši vnútorné príčiny konfliktov. Okrem dohody samotnej ako primárneho cieľa sa sústreďuje aj na vedľajšie ciele. Každé štádium mediačného procesu má svoj cieľ, ktorý sa dosahuje plnením konkrétnych úloh.

Mediátor - pomáha dvom, alebo viacerým stranám v konflikte k dosiahnutiu súhlasu (zhody). Je to alternatívna forma riešenia konfliktov, s konkrétnymi krokmi, ktoré sú smerované v prospech zúčastnených strán.

Konflikt (z pohľadu mediácie) - môže byť definovaný rôznym spôsobom: v jemnejšej definícii ho vnímame ako nesúhlas s myšlienkami, názormi, postojmi alebo záujmami inej osoby/iných osôb, v menej jemnej ho chápeme ako zápas, opozíciu až nepriateľstvo.

Facilitácia - je účinná metóda organizovania, vedenia a zvládania úspešného stretnutia či jednania.

¹⁷ DOLANSKÁ, R. 2011. *Postavenie a etické aspekty činnosti probačného a mediačného úradníka*. In Restoratívna spravodlivosť ako výzva. Michančová S. (Ed.) Prešovská univerzita. s. 32 – 41. 2011. 146 s. ISBN 978-80-555-0389-9.

Facilitátor - je zodpovedný za vlastný proces jednania, dohliada na dynamiku a efektivitu jednania, zrozumiteľnosť pre všetkých účastníkov a realnosť výsledného riešenia. Dôležitou podmienkou pre úspešnosť a funkčnosť facilitácie je nestrannosť facilitátora.

Konciliácia – je alternatívna metóda riešenia konfliktov, pri ktorej sa strany konfliktu dohodnú na službách **konciliátora**, ktorý sa s nimi stretáva oddelene za účelom vyriešiť rozpory (konflikty) medzi nimi. Tretia strana je zodpovedná za priebeh komunikácie medzi nimi a podporuje zmierovacie konanie.

Arbitráž - ide o rozhodcovské konanie, kde rozhodcom nemusí byť právnik. Sporové strany alebo ich zástupcovia prezentujú dôkazy a argumenty neutrálnej strane (osobe, ktorá nie je zaujatá voči žiadnej zo zúčastnených strán), ktorá rozhoduje o tom, ako sa spor vyrieši. Jej rozhodnutie je záväzné. Rozhodca často „delí na polovicu“, chce byť rovnako ďaleko či blízko k obidvom, bez ohľadu na ich podiel pri vzniknutej situácii. Arbitráž je liek na riešenie sporu, ktorý prichádza zvonku. Ani autorita, ani rozhodca sa neriadi našimi záujmami, ale rozhoduje podľa miery svojich poznatkov, ktorými v prípade potreby môže svoje rozhodnutie zdôvodniť.

Program restoratívnej justície - je každý program, ktorý používa restoratívne procesy a snaží sa dosiahnuť restoratívne výsledky.

Restoratívny proces - je každý proces, v ktorom obeť a páchateľ, a v prípade potreby všetci ostatní jednotlivci alebo členovia spoločnosti postihnutí trestným činom, sa spoločne aktívne zúčastňujú na riešení záležitostí, vyplývajúcich z trestného činu, obvyčajne s pomocou tzv. uľahčovateľa. Restoratívne procesy môžu zahŕňať mediáciu, konferencie a kruhy vydávajúce rozsudky.

Restoratívny výsledok - je dohoda dosiahnutá v dôsledku restoratívneho procesu. Restoratívne výsledky zahŕňajú odpovede a programy, ako sú napr. reparácia (odškodnenie), reštitúcia a verejnoprospešná služba, zamerané na uspokojenie individuálnych a kolektívnych potrieb a plnenie záväzkov strán a dosiahnutie znovuzачlenenia obeť a páchateľ do spoločnosti.

Strany - sú obeť, páchateľ a všetci ostatní jednotlivci alebo členovia spoločnosti postihnutí trestným činom, ktorí sa môžu zúčastniť na restoratívnom procese.

Uľahčovateľ - je osoba, ktorej úlohou je spravodlivo a nestranne uľahčovať účasť strán na restoratívnom procese.

Ober' a páchatel' - v mediácii sa musia obyčajne dohodnúť na základných faktoch prípadu ako základe pre ich účasť na restoratívnom procese. Účasť páchatel'a nebude použitá ako dôkaz o priznaní viny v nasledujúcom súdnom konaní.

Rozdiely vedúce k nerovnováhe síl - ako aj kultúrne rozdiely medzi stranami musia byť vzaté do úvahy pri predkladaní prípadu na restoratívny proces a počas restoratívneho procesu.